

Remigiusz Król*

PEDAGOGIUM WSNS

ORCID: 0000-0002-3144-3352

DOI: <https://doi.org/10.35464/1642-672X.PS.2024.3.03>

Budowanie tożsamości wokół Kościoła a pedagogika społeczna

Building an identity around the Church vs. social pedagogy

Abstract: Remigiusz Król, author of the text: *Building an identity around the Church vs. social pedagogy*, draws attention to the pluralism that characterizes the contemporary culture of Europe as well as the entire world. This situation requires new challenges and openness from the Church. In this context, every effort should be made to make a rational renewal and credible legitimization of the presence of the Church and religion in post-modern society. Building an identity around the Church, as Król points out, is of fundamental importance for the life of the Church. It also affects the situation of a believer in today's secular world, as well as the existence of cultural secularism, which proclaims the death of God. In this situation, indifference to God appears, which results from the lack of courage to choose a certain position to take risks and face adversity. As the author writes, we are witnesses of a crisis in the Church. Over the last few years, the number of people declaring themselves to be believers has fallen sharply. The percentage of people attending religious

---

* Ks. Remigiusz Lucjan Król jest podwójnym doktorem habilitowanym nauk humanistycznych w dziedzinie filozofii i teologii. Filozofem, etykiem, teologiem, pedagogiem i duszpasterzem. Absolwentem Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II w Lublinie oraz Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Studiował także w Berlinie, Frankfurt nad Menem, Prešove, Košicach [Koszycach?], Madrycie, Paryżu, Londynie, Bostonie i San Francisco. Jest autorem monografii, studiów i rozpraw z europejskiej filozofii średniowiecznej, nowożytnej i współczesnej. Kapłan Diecezji Zielonogórsko-Gorzowskiej.

services regularly is also declining. Churches are losing their identity of faith and at the same time losing their congregation. Unbelief is becoming more and more common, which contributes to people's growing anxiety, which in turn prolongs human suffering. For God, however, as Król emphasizes, there are no atheists, because everyone is His beloved child. The atheist has also received life from God, but they have not learnt this truth, yet. And in this lies their great problem, as atheism feeds on a lie which truth or happiness cannot be built on. One might even say that it is a kind of wandering in a vast forest or on a desert. Nevertheless, this wandering is nothing compared to the wandering of an unbeliever. Hence, as Padre Pio used to say i.a. *one should never say: I am an unbeliever, but rather: I am a blind man*. Atheism is usually born of an impure conscience. Unbelief is born from sin, not from reasoning. Therefore, unbelief is not only a denial of faith, but it is also a denial of true knowledge. The mystics say that a person who refuses to worship God is like a rose that renounces the sun and the earth, or like a student convinced that studying history will bring no benefits. A lack of admiration for someone who deserves admiration marks a mind that is jealous and full of pride, empty and barren, lost in futility. This in turn shows that we are witnesses of a superficial view of reality, of a man and their desires, and of the mystery of the whole Church. This superficiality has led to a loss of what is the most important in the Church. This situation has also become a call to present the Catholic faith as a new and living reality. As a force of unity, solidarity and openness to a *new tomorrow, still open in God*, to conduct the task, which is the basis of living and holy faith that reaches Heaven.

KEYWORDS: building, identity, Church, openness, cultural secularism, death of God, unbelief, impure conscience, superficiality, confusion, openness in God, living faith.

Jesteśmy świadkami postmodernistycznego¹ pluralizmu cechującego współczesną kulturę Europy jak i całego świata, która wymaga od Kościoła nowych wyzwań². W kontekście tego zjawiska należy dołożyć wszelkich starań, by stworzyć pedagogikę tożsamości epifanijnej człowieka i Kościoła zarazem, i dokonać racjonalnego odnowienia i wiarygodnego uprawomocnienia obecności Kościoła, jak i religii w społeczeństwie ponowoczesnym, w którym z woli Bożej przyszło nam żyć, aby spełnić wychowawcze zadanie Kościoła wobec całej ludzkości.

Budowanie tożsamości wokół Kościoła z uwzględnieniem narzędzi pedagogiki społecznej ma swoje podstawowe znaczenie dla życia Kościoła, jak i tych wszystkich, którzy do niego należą³. Zjawisko to budzi również zainte-

---

¹ Por. J. Habermas, *Modernizm – niedopełniony projekt*, tłum. A. Sobota, „Odra”, 1987, nr 7–8, s. 47. Zob. też: A. Szahaj, *Krytyka, emancypacja, dialog. Jürgen Habermas w poszukiwaniu nowego paradygmatu teorii krytycznej*, Warszawa 1990, rozdz. II. Zob. D. Bell, *The Coming of Post-industrial Society*, Harmondsworth 1976; M. Rose, *The Post-modern and the Post-industrial*, Cambridge 1992.

² Por. G. Bachanek, *Josepha Ratzingera nauka o Kościele*, Warszawa 2005. Zob. także: Benedikt XVI / J. Ratzinger, *Kirchliche Bewegungen und neue Gemeinschaften. Unterscheidungen und Kriterien*, München–Zürich–Wien 2007.

³ Por. F. Mussner, *Chrześcijańska tożsamość w świetle Nowego Testamentu*, „Communio”, 1985, nr 5, s. 9. Zob. też: A. Perzyński, *Tożsamość i przynależność. Rozważania w oparciu o historię Abrahama*, w: L. Balter (red.), *Osoba we wspólnocie. Kościół Chrystusowy*, Poznań 2004,

resowanie wielu filozofów, pedagogów, socjologów i teologów⁴. Wpływa także na sytuację człowieka wierzącego w dzisiejszym zeświecczonym świecie, jak i na istnienie laicyzmu kulturowego, głoszącego śmierć Boga. Pojawiająca się tutaj obojętność wobec Boga wynika często z braku odwagi wybrania określonego stanowiska, by podjąć ryzyko i zmierzyć się z przeciwnościami losu⁵.

Jesteśmy świadkami kryzysu Kościoła⁶. W ciągu ostatnich kilku lat gwałtownie spadła liczba osób deklarujących się jako wierzące. Maleje też odsetek osób uczestniczących regularnie w praktykach religijnych. Postępująca laicyzacja stała się trendem od dekad obecnym we wszystkich Kościołach, między innymi protestanckich, prawosławnych i w Kościele rzymskokatolickim. Kościoły te tracą swoją tożsamość wiary i równocześnie tracą wiernych, którzy w mirażu zagubienia wchodzą w postmodernistyczny neomarksizm połączony z praktycznym ateizmem⁷, w którym niewiara jest po prostu brakiem światła, natomiast życie w ciemności przyczynia się do coraz większych lęków u ludzi, te zaś z kolei przedłużają ludzkie cierpienia. Tymczasem dla Boga nie ma ateistów. Dla Niego każdy jest Jego ukochanym dzieckiem. Ateista też otrzymał życie od Boga, ale tej prawdy jeszcze nie poznał. I w tym tkwi jego wielki problem, bo ateizm karmi się kłamstwem, na którym prawdy ani szczęścia nie da się zbudować. Można nawet powiedzieć, że jest to swoiste błędzenie w ogromnym lesie lub na pustyni. Niemniej jednak owo błędzenie jest niczym w porównaniu z błędzeniem niewierzącego człowieka. Stąd jak uczy między innymi św. Ojciec Pio, mistycy, stygmatycy czy też teologia życia we-

---

s. 168–194; Z. Smolka, *Tożsamość Kościoła na tle procesu budowy nowoczesnych społeczeństw europejskich*, „Roczniki Teologiczne”, 48, 2001, 2, s. 109–119.

⁴ Por. F. Jameson, *Postmodernism, or the Cultural Logics of Late Capitalism*, London 1991, s. 18. Zob. także: Ch. Jencks, *The Emergent Rules, w: Postmodernism, A Reader*, red. T. Dohererty, New York 1993, s. 283.

⁵ Por. J. Policarpo, *Tożsamość chrześcijańska*, „Communio”, 1985, nr 5, s. 80n.

⁶ Por. R. Marx, *Religion und Kirche heute – ist die Zukunft schon vergangen?*, w: P. Becker, U. Diewald, *Die Zukunft von Religion und Kirche in Deutschland*, Freiburg im Breisgau 2014, s. 89–100. Zob. też: M. Golka, *Cywilizacja. Europa. Globalizacja*, Poznań 1999, s. 40–42.

⁷ Por. P. S. Załęski, *Neoliberalizm i społeczeństwo obywatelskie*, Toruń 2012, s. 49–59. Zob. również: T. Ślipko, *Ateizm a etyka*, „Ateneum Kapłańskie”, 80, 1973, 2, s. 249–260; tenże, *Moralność a dialog humanizmów*, w: B. Bejze (red.), *W kierunku chrześcijańskiej kultury*, Warszawa 1978, s. 441–456; tenże, *Marksistowska doktryna moralna w współczesnej rzeczywistości polskiej*, cz. 1: *Teoria moralności socjalistycznej w podręczniku „Etyka”*, „Studia Philosophiae Christianae”, 21, 1985, 2, s. 129–144, cz. 2: *Teoria moralności socjalistycznej w publikacjach lat 1974–1984*, „Studia Philosophiae Christianae”, 22, 1986, 1, s. 116–157; tenże, *Niemarksistowska filozofia w postkomunistycznym świecie*, „Zeszyty Naukowe KUL”, 40, 1997, 3–4, s. 133–153. Por. A. Schaff, *Alienacja jako zjawisko społeczne*, Warszawa 1999, s. 18.

wnętrznego, nigdy nie powinno się mówić: *jestem człowiekiem niewierzącym*, ale raczej: *jestem człowiekiem niewidomym*. Ateizm rodzi się zwykle z nieczyścigo sumienia. Niewiara rodzi się z grzechu, a nie z rozumowania. Stąd, jak mówi prorok Izajasz, *mają oczy a nie widzą, mają uszy a nie słyszą, mają rozum a nic z tego nie rozumieją*. Dlatego też **niewiara** nie jest tylko zaprzeczeniem wiary, ale jest ona również zaprzeczeniem **prawdziwej wiedzy**. Ponadto mistycy mówią, że człowiek odmawiający czci Bogu jest jak róża, która wyrzeka się słońca i ziemi, albo jak uczeń przekonany o tym, że nauka historii nie przyniesie mu korzyści. Brak podziwu dla kogoś, kto na podziw zasługuje, znamionuje zawsze umysł zazdrosny i pełen pychy, pusty i jałowy, zagubiony w marności nad marnościami.

Z punktu pedagogiki społecznej, która opiera się na empirii i komponentach środowiska, taki stan rzeczy jest wyrazem ewidentnego zeświecczenia prowadzącego do braku wiary, która przestała istnieć oraz być żywą i świętą. Ten nasilający się proces w kontekście pedagogiki społecznej wskazuje na znaczenie jasnej tożsamości wiary, która w obecnych czasach uległa rozchwianiu⁸. Poszukiwanie zaś wiernych poprzez zacieranie tożsamości wiary wydaje się drogą prowadzącą donikąd. Pedagogiczna tożsamość Kościoła, w szczególności kwestia słusznych czy nieuzasadnionych zmian w Kościele, nie jest tutaj jakimś odrealnionym, czysto akademickim problemem, ale życiową sprawą dotyczącą do żywego prostych chrześcijan⁹. To zaś pokazuje, że jesteśmy świadkami powierzchownego spojrzenia na rzeczywistość, na człowieka i jego pragnienia, jak i na tajemnicę Kościoła. Ta powierzchowność doprowadziła nas do zgubienia tego, co w Kościele jest najważniejsze. Ta sytuacja kryzysu stała się też wezwaniem do przedstawiania wiary katolickiej jako rzeczywistości nowej i żywej, jako siły jedności, solidarności i otwartości na *nowe wciąż otwarte w Bogu jutro*, w którym szerzy się poznanie Boga i głosi się królestwo Boże, by w ten sposób realizować zadanie będące podstawą jego tożsamości¹⁰.

⁸ Por. Benedykt XVI / J. Ratzinger, *Kirchliche Bewegungen und neue Gemeinschaften...*, s. 81n.

⁹ Por. Jan Paweł II, Posynodalna Adhortacja Apostolska *Christifideles Laici*. O powołaniu i misji świeckich w Kościele i w świecie. 30.12.1988, 37. Zob. też. T. Borutka, *Nauczanie społeczne papieża Jana Pawła II*, Kraków 1994. Zob. też. J. Ratzinger, *Kościół – ekumenizm – polityka*, Poznań–Warszawa 1990, s. 111.

¹⁰ Por. W. Pannenberg, *Dialektische Theologie*, w: W. Werbeck (red.), *Die Religion in Geschichte und Gegenwart. Handwörterbuch für Theologie und Religionswissenschaft*, Bd. 2, Tübingen 1986, kol. 168–169. Por. Benedykt XVI w rozmowie z Peterem Seewaldem, *Światłość świata. Papież, Kościół i znaki czasu*, Kraków 2011, s. 124n. Zob. też. J. Ratzinger, *Czas przemian w Europie. Miejsce Kościoła i świata*, Kraków 2001, s. 159n. Zob. H. U. von Balthasar, *Karl Barth. Darstellung und Deutung seiner Theologie*, Olten 1951, s. 79–94.

Miejsce Boga w Kościele Chrystusowym

W budowaniu tożsamości chrześcijańskiej wokół Kościoła, który uwzględni dorobek pedagogiki społecznej potrzebne jest ponowne odkrycie Boga, obecnego w utworzonym przez Chrystusa Kościele¹¹, aby zażegnać kryzysy i związane z tym niepokoje. Aby tak się stało trzeba, by Bóg w naszym życiu zajmował pierwsze i najważniejsze miejsce. Kwestia ta ma ogromne znaczenie, ponieważ chodzi tutaj o tożsamość Kościoła. Bez takiej jasnej tożsamości, która wypływa z radosnego doświadczenia prawdy Bożej nie jest możliwa odnowa Kościoła¹². Zbawienie człowieka zależy od możliwości utożsamienia się człowieka z Bogiem. Dzięki zbawczemu wydarzeniu Chrystusa taka niewyobrażalna sytuacja stała się możliwa. Utożsamienie się człowieka z Bogiem poprzez utożsamienie się z Chrystusem jest w tym wymiarze możliwe, bo w Chrystusie sam Bóg utożsamiał się z człowiekiem. O tej tożsamości mówi wyraźnie św. Paweł w Liście do Galatów (Ga 3,27n). Człowiek potrzebuje takiego sposobu utożsamienia, aby stawać się sobą¹³. Drogę do Ojca wskazuje człowiekowi Chrystus. Jego tożsamość urzeczywistnia się w pełnym oddaniu się Ojcu¹⁴. Niebezpieczeństwem zapominania o Bogu w Kościele współczesnym prowadzi do dzielenia się Kościoła na grupy, sekty, które w praktyce są czymś negatywnym pod względem etycznym czy religijnym. Grupy te mają totalny i destrukcyjny charakter. Liderzy tych parareligijnych grup przypisują sobie absolutny autorytet i prawo ingerowania we wszystkie dziedziny życia swoich członków, nawet te najbardziej intymne. Pozyskują nowych członków, uciekając się do najróżniejszych podstępów i kłamstw, zatajając istotne informacje o działaniu grupy, jej celach i doktrynie. Uzależniają uczestników psy-

---

¹¹ Por. Jan Paweł II, *Redemptor Hominis*, 4.03.1979, 1. Por. C. S. Bartnik, *Osoba i Kościół według kard. K. Wojtyły*, „Colloquium Salutis”, 1983, t. 15, s. 83–99; zob. też: J. Ratzinger, *Kościół nie trzeba budować, trzeba nim żyć*, „W Drodze” 1989, nr 2, s. 89.

¹² Por. Benedykt XVI / J. Ratzinger, *Kirchliche Bewegungen und neue Gemeinschaften...*, s. 82n. Por. Ch. Gestrich, *Neuzeitliches Denken und Spaltung der dialektischen Theologie. Zur Frage der natürlichen Theologie*, Tübingen 1977, s. 57.

¹³ Por. J. Ratzinger, *Utożsamianie się z Kościołem*, w: tenże, *Kościół – znak wśród narodów. Pisma eklezjologiczne i ekumeniczne* (Opera omnia t. VIII/1), Lublin 2013, s. 171–173. Zob. E. Jüngel, *Gottes Sein ist im Werden. Verantwortliche Rede vom Sein Gottes bei Karl Barth*, Tübingen 1976, s. 120.

¹⁴ Por. J. Ratzinger, *Droga paschalna*, Kraków 2001, s. 99. Zob. też: F.-X. Kaufmann, *Kirche begreifen. Analysen und Thesen zur gesellschaftlichen Verfassung des Christentums*, Freiburg 1979, s. 95. Por. K. Barth, *Die Menschlichkeit Gottes. Vortrag*, „Theologische Studien”, 1956, 48, s. 10.

chicznie i ekonomicznie za pomocą technik (psycho)manipulacji, wywierając niekorzystny wpływ na rozwój psychiczny adepta i jego relacje społeczne (np.: zerwanie więzi z najbliższymi, porzucenie pracy lub studiów etc.). Dlatego też według nauczania Magisterium Kościoła trzeba zrobić wszystko, aby odpowiedzieć na czyhające na nas liczne zagrożenia i sprostać ludzkim oczekiwaniom¹⁵.

Chrystus obecny w sakramentach

Mówiąc o budowaniu tożsamości wokół Kościoła, który korzysta również z narzędzi pedagogiki społecznej opierającej się na empirii i komponentach środowiskowych, analizując przy tym warunki, wiele okoliczności, relacje, ustalając zasady i określając metody należy podkreślić, że tożsamość chrześcijańska opiera się na tożsamości Boga, który w sakramentach świętych wciąż na nowo stwarza Kościół. Bez Chrystusa Kościół staje się organizacją pozbawioną wewnętrznej jedności. Kościół można na tym polu porównać do narodu. Tożsamość narodu opiera się na wspólnym języku i historii, tak też tożsamość Kościoła opiera się na sakramentach, w których sam Pan daje się ludziom. Dzięki Kościołowi chrześcijanin nie jest samotny w poszukiwaniu Boga, ale niesiony przez „Ja” Kościoła i może spotkać się z Chrystusem. Chrystus przestaje być tutaj sprawą przeszłości, ale staje się kimś współczesnym człowiekowi. W tym miejscu warto odwołać się do Pawłowego spojrzenia na Kościół jako Ciało Chrystusa (1 Kor 10,17)¹⁶. Kościół jest tożsamy z Chrystusem do tego stopnia, że może być nazwany Jego Ciałem. Tożsamość ta realizuje się przez jednoczącą siłę wiary i miłości. Nie niszczą one relacji ‘Ja’ i ‘Ty’, ale przemieniają ją w głęboką jedność¹⁷. Człowiek staje się wtedy osobowym wcieleniem Kościoła, odnajduje samego siebie i zostaje oddany przez Boga innym¹⁸. Kościół można określić jako przestrzeń zapośredniczonego przez Ducha utożsamienia się z Chrystusem, które oznacza równocześnie utożsamienie się ludzi ze sobą nawzajem w Chrystusie¹⁹. W tym kontekście Kościół można by nawet zdefi-

---

¹⁵ Por. J. Ratzinger, *Kościół wspólnotą*, Lublin 1993, s. 127–131. Zob. też: M. N. Ebertz, *Erosion der (katholischen) Kirche. Altes flicken oder neues wagen?*, w: P. Becker, U. Diewald, *Die Zukunft von Religion und Kirche in Deutschland*, Freiburg im Breisgau 2014, s. 43.

¹⁶ Por. P. Mikat, *Kirche und Staat*, „*Sacramentum mundi*”, Theologisches Lexikon für die Praxis³, 1968, 2, s. 1314. Zob. też: J. Ratzinger, *Dogma und Verkündigung*, München-Freiburg 1973, s. 47n.

¹⁷ Por. T. Bertone, *La dignità umana unico fondamento dei diritti dell'uomo*, w: tenże, *La Diplomazia Pontificia in un mondo globalizzato*, a cura di V. Buonomo, Città del Vaticano 2013, s. 241–279.

¹⁸ Por. J. Ratzinger / Benedykt XVI, *Święto wiary. O teologii mszy świętej*, Kraków 2006, s. 28n.

¹⁹ Por. tamże, s. 25. Zob. też: F. J. Mazurek, *Personalistyczno-integralne ujęcie katolickiej nauki społecznej w eksplikacji Stefana Kardynała Wyszyńskiego*, Lublin 1999, s. 32–33.

niować jako „przestrzeń, w której człowiek odnajduje swoją tożsamość, przez utożsamienie się z Chrystusem, który obdarza go własną tożsamością”²⁰. Na tej płaszczyźnie pojawia się również zasadnicze pytanie, czy Kościół jest pragmatycznym narzędziem stworzonym przez uczniów pragnących kontynuować sprawę Jezusa, czy też pochodzi od Boga, jest Ciałem Chrystusa. W takiej sytuacji nie wolno manipulować właściwą mu rzeczywistością²¹. W tej materii rodzi się także zasadnicze i zarazem podstawowe pytanie: *Kościół jest nasz czy Jego?* Mówi o tym wyraźnie sam Chrystus: „Błogosławiony jesteś, Szymonie, synu Jony. Albowiem nie objawiły ci tego ciało i krew, lecz Ojciec mój, który jest w niebie. Otóż i Ja tobie powiadam: Ty jesteś Piotr, czyli Opoka, i na tej opoce zbuduję Kościół mój, a bramy piekielne go nie przemogą. I tobie dam klucze królestwa niebieskiego; cokolwiek zwiążesz na ziemi, będzie związane w niebie, a co rozwiążesz na ziemi, będzie rozwiązane w niebie” (Mt 16,13-23). Skoro zatem Kościół jest Chrystusowy, to i nasze decyzje muszą być podejmowane w wierności Chrystusowi i Jego nauce, przy uwzględnieniu specyfiki świata, w którym z woli Bożej przyszło nam żyć.

Eucharystia Kościoła

Mówiąc o budowaniu tożsamości chrześcijańskiej wokół Kościoła w kontekście pedagogiki społecznej należy powiedzieć, że nie sposób zrozumieć tożsamości chrześcijańskiej Kościoła bez Eucharystii. Właściwym miejscem istnienia Kościoła jest od zawsze zgromadzenie eucharystyczne. Każde zgromadzenie eucharystyczne jest w pełni Kościołem, bo jest w nim obecne Ciało Chrystusa. Oczywiście to zgromadzenie musi pozostawać w jedności z innymi. Biskup stojący na czele wspólnoty partykularnej musi być w łączności z innymi biskupami. Kościół stanowi swoiste *communio* (wspólnotę wiary i miłości). Jeden Kościół istnieje w wielu Kościołach lokalnych²². W tak rozumianym Kościele ważne miejsce zajmuje liturgia, która jest czynnością całej wspólnoty Kościoła. W liturgii biorą udział ochrzczeni, przewodniczy jej biskup lub pre-

---

²⁰ Tamże, s. 25. Zob. też: E. Aldazabal, *Congregatio generalis CXLII* (5.10.1965), [w:] *Acta Synodalia Sacrosancti Concilii Oecumenici Vaticani II*, vol. IV, pars III, Typis Polyglottis Vaticanis 1980, s. 387–390.

²¹ Por. Benedykt XVI /J. Ratzinger, *Formalne zasady chrześcijaństwa. Szkice do teologii fundamentalnej*, Poznań 2009, s. 340. Zob. też: Kongregacja Nauki Wiary, *List do Biskupów Kościoła katolickiego o niektórych aspektach Kościoła pojętego jako komunii Communionis notio* (28 maja 1992), 4: AAS 85 (1993), s. 839–840; por. „L'Osservatore Romano”, wyd. pol., n. 10/1992, s. 37–41.

²² Por. tamże, s. 340–343. Zob. też: J. Krucina, *Dobro wspólne. Teoria i jej zastosowanie*, Wrocław 1972, s. 228.

zbitier. Każdy chrześcijanin powinien być odpowiedzialny za głębię i formę liturgii eucharystycznej. Liturgia sprawia, że człowiek żyjący „tu i teraz” zostaje włączony w zbawcze dzieło trwające w Bożym „teraz”. Liturgia dotycząca całokształtu zrytualizowanych, zbiorowych i ściśle określonych czynności sakralnych całe to dzieło w harmoniczny sposób urzeczywistnia. Soborowa definicja liturgii brzmi: „Słusznie przeto uważa się liturgię za wykonywanie kapłańskiego urzędu Jezusa Chrystusa; w niej przez znaki widzialne wyraża się, i w sposób właściwy poszczególnym znakom urzeczywistnia się uświęcenie człowieka, a mistyczne Ciało Jezusa Chrystusa, to jest Głowa ze swymi członkami, wykonuje całkowity kult publiczny”²³.

Liturgia za każdym razem powinna być prawdziwym spotkaniem z żywym Bogiem²⁴. Reformy liturgii powinny unikać wrażenia, że wiara powstaje w wyniku rozporządzeń i uczonych badań, ale podkreślać, że jest rzeczywistością otrzymaną za pośrednictwem Kościoła, który zachowuje swoją tożsamość²⁵. W kontekście deformacyjnego pojęcia Kościoła jako *Ludu Bożego* warto przypomnieć, że *sakrament sukcesji apostołskiej gwarantuje tożsamość Kościoła i jego misji przez wieki*²⁶. W tym miejscu należy podkreślić również znaczenie sukcesji apostołskiej oraz obowiązek biskupów, którzy nie powinni ograniczać się do żądania posłuszeństwa, ale próbować uzasadniać, że są stróżami tożsamości Kościoła. Od apostołskich początków utrzymuje się znaczeniowa tożsamość wiary. Chociaż wiara rozwija się i precyzuje w ciągu wieków, pozostaje rzeczywistością określoną i dającą się opisać²⁷. Tożsamość katolicka jest realnym przeżyciem w świecie kulturowo i historycznie zróżnicowanym. Doświadczenie jedności związane jest z czytaniem Pisma Świętego w duchu katolickiej Tradycji, która jest związana z tym samym Credo i Urzędem Nauczycielskim²⁸. Niestety wielu kaznodziejów gubi swoją tożsamość, przepowiadanie Ewangelii

²³ Konstytucja o liturgii świętej *Sacrosanctum concilium*, 7.

²⁴ Por. J. Ratzinger, *Duch liturgii*, Poznań 2002, s. 23. Zob. też. Sobór Watykański II, konst. *Sacrosanctum Concilium*, 7. Por. Sobór Watykański II, konst. *Lumen gentium*, 48, (KKK: 203 i 201).

²⁵ Por. J. Ratzinger / Benedykt XVI, *Święto wiary...*, s. 85. Por. C. Vagaggini, *Initiation theologique a la liturgie*, t. 1, Paris 1959, s. 135–144. Por. P. Thijsen, *L'Esprit de la liturgie*, Rev. Eccl. de Liege 4 (1964), s. 196–197.

²⁶ Por. J. Ratzinger, *Kościół – ekumenizm – polityka...*, s. 30n. Zob. też: J. Krukowski, *Autonomia i niezależność Kościoła i wspólnoty politycznej*, „Kościół i Prawo”, 1985, 4, s. 51–77.

²⁷ Por. J. Ratzinger, *Bóg i świat. Wiara i życie w dzisiejszych czasach*, Kraków 2001, s. 240n. Por. Fr. Vandenbroucke, *Initiation Liturgique*, Paris 1964, s. 35. Por. J. A. Jungmann, *Des lois de la celebration liturgique*, Paris 1956, s. 170.

²⁸ Por. J. Ratzinger, *Sól ziemi. Chrześcijaństwo i Kościół katolicki na przełomie tysiącleci*, Kraków 2005, s. 112n. Zob. też: Sobór Watykański II, *Lumen gentium*, nr 10,

zastępując głoszeniem swoich poglądów, często nie mających nic wspólnego z Ewangelią i misją Kościoła. W tym miejscu warto uzmysłowić sobie, że miejscem zamieszkania Słowa i ostatecznym podmiotem przepowiadającym Słowo Boże jest Kościół. I to Kościół zarówno w swojej *synchroniczności* jak i *diachroniczności*, powiązanej ze zdolnością mówienia, która odróżnia nas od zwierząt²⁹.

Tożsamość a tradycja Kościoła

W kontekście pedagogiki społecznej należy powiedzieć, że tożsamość chrześcijańska Kościoła jest tożsamością żywego organizmu, w którym nie wszystko w tradycji ma jednakową wagę. Istnieją wielkie decyzje soborowe, wypowiedane w wyznaniu wiary, należące do wewnętrznej tożsamości Kościoła, i elementy mniejszej wagi. Kościół rozwijając się, zachowuje swoją tożsamość. Tożsamość Kościoła przejawia się wyraźnymi znakami rozpoznawczymi, zatem nie martwym procesem, lecz tożsamością żywego organizmu, który rozwijając się, pozostaje jednak sobie wierny³⁰. Spojrzenie na Kościół jako na Ciało Chrystusa przypomina nam o jego rozwoju. Ciało zachowuje swą tożsamość przez stałe odnawianie się w procesie życia³¹, w którym, jak czytamy w *Evangelium vitae*: „Człowiek jest powołany do pełni życia, która przekracza znacznie wymiary jego ziemskiego bytowania, ponieważ polega na uczestnictwie w życiu samego Boga”. Powyższe słowa św. Jana Pawła II ukazują „wielkość i ogromną wartość ludzkiego życia” oraz zobowiązują nas do namysłu nad życiem ludzkim, ponieważ jest ono jedynym *dobrem właściwym*, jakie człowiek posiada i o jakie zabiega, a w kontekście życia wspólnotowego staje się ono tzw. dobrem wspólnym, czyli takim dobrem, które jednoczy społeczność wokół wspólnego celu. Jest ono człowiekowi dane, rodzi się on jako byt żywy, ale jednocześnie jest mu zadane. Zadanie to polega na rozwoju i aktualizacji tego, co jest potencjalnie zawarte w naturze ludzkiej, która jest życiem rozumnym i wolnym. Życie jest najwyższą wartością, czyli kryterium oceny wszystkich działań indywidualnych i społecznych człowieka. Tak widziane życie nie podlega relatywizacji i w tym sensie jest dobrem absolutnym w odróżnieniu od wartości użytecznych i przyjemnościowych³².

---

²⁹ Por. A. Nichols, *Mysł Benedykta XVI. Wprowadzenie do myśli teologicznej Josepha Ratzingera*, Kraków 2006, s. 251n. Zob. też: KKK 85–87.

³⁰ J. Ratzinger, *Sól ziemi...*, s. 179. Zob. też: Ch. Florin, *Die Herrschaft des Keim – wie die katholische Kirche spricht*, w: P. Becker, U. Diewald, *Die Zukunft von Religion und Kirche in Deutschland*, Freiburg im Breisgau 2014, s. 163.

³¹ Por. J. Ratzinger, *Kościół – ekumenizm – polityka...*, s. 16. Zob. też: KKK 748, 805, 806, 807.

³² Jan Paweł II, Encyklika *Evangelium vitae*, Rzym 1995, wstęp.

Zatrzymanie się nad słowami zawartymi w encyklice jest tym bardziej dla nas ważne, że wartość ludzkiego życia, chociaż niezmienna w obliczu współczesnych transformacji, bywa dziś szczególnie zagrożona, i to zagrożona na wszystkich jego etapach oraz we wszystkich jego wymiarach. W tej perspektywie teoretycznej rozpoznaje się nie tylko zagrożenia, szczególnie te, które są „dziełem” samego człowieka, ale również drogi naprawy. Chodzi zatem o ukazanie tych perspektyw i kierunków działań, które kierowane są troską o integralne życie człowieka, czyli życie widziane kompleksowo³³.

Tak rozumiane życie ze względu na pełne utożsamienie się z Chrystusem prowadzi nas do ostatecznego zwycięstwa nad grzechem i śmiercią, by znaleźć się w Kościele chwalebny, który osiąga swoją pełnię, blask i doskonałość, będąc całkowicie zjednoczonym z Chrystusem, który wczoraj i dziś jest taki sam na wieki³⁴.

Życie chrześcijańskie perspektywą Nieba

Chrystus utworzył i tworzy swoje Ciało jako Kościół. Stąd tożsamość z Nim jest zawsze tożsamością z tymi, którzy do Niego należą. Konkretną formą aktu utożsamienia się jest chrzest jako uczestniczenie w podstawowej decyzji Jezusa Chrystusa poprzez uczestniczenie w prymarnej decyzji Kościoła. Życie z tą podstawową decyzją łączy się ze stopniowym oczyszczeniem postrzegania³⁵. Sytuacja, w której chrześcijanin nie rozumie wszystkiego w wierze i nie potrafi wszystkiego zasymilować, ale nie odrzuca wiary jest czymś najzupełniej normalnym i właściwym. Kościół nie musi dyskredytować opinii innych ani gorączkowo przekonywać do przyjęcia jak największej liczby prawd. Nie jest zazdrosnym kramarzem próbującym umacniać swoją pozycję na rynku. Pragnie służyć człowiekowi w drodze do pełni istnienia w chwale Nieba. Kościół na tej drodze pomaga podjąć zasadniczą decyzję opowiedzenia się za Chrystusem³⁶. W tym wymiarze życie chrześcijańskie na ziemi jest dla nas cza-

---

³³ Por. R. Buttigilione, *Dar ciała darem osoby. Autonomia sumienia wobec autonomii prawdy. Uwagi dotyczące wybranych aspektów współczesnego sporu o encyklikę „Humanae vitae”*, w: Jan Paweł II, *Mężczyzną i niewiastą stworzył ich. Chrystus odwołuje się do zmartwychwstania*, Lublin 1993, s. 113–174. Por. C. S. Bartnik, *Osoba i Kościół według kard. K. Wojtyły*, „Colloquium Salutis”, 1983, t. 15, s. 83–99.

³⁴ Por. C. S. Bartnik, *Osoba i Kościół według kard. K. Wojtyły...* Zob też: tegoż, *Personalizm teologiczny według Kardynała Karola Wojtyły*, „Zeszyty Naukowe KUL”, R. 22, 1979, nr 1–3 (85–87), s. 53–54.

³⁵ Por. J. Ratzinger, *Utożsamianie się z Kościołem...*, s. 174–176.

³⁶ Por. tamże, s. 175n. Zob. też: J. Kalinowski, *Metafizyka i fenomenologia osoby ludzkiej. Pytania wywołane przez „Osobę i czyn”*, „Analecta Cracoviensia”, 1973–1974, 5–6, s. 63–71.

sem zmagania się i dojrzewania do doskonałości, by znaleźć się w gronie zbawionych, szczęśliwych i świętych świętością Pana. Warte podkreślenia jest i to, że tożsamość człowieka Kościoła może ulec osłabieniu, a nawet utracie, jeśli ten zacznie ulegać postmodernistyczno-neomarksistycznym modnym współczesnym prądom teologicznym, które prowadzą go na bezdroża lewackich absurdów, do ruiny i utraty swojej tożsamości³⁷. Dlatego warto być wiernym swojej tożsamości, w trakcie której przebywamy z Panem³⁸. Kresem i dopełnieniem tej wędrówki nie jest doczesny triumf, lecz nasze zmartwychwstanie. Dlatego nie można robić z niej ideologii, ani jej rozwadniać, usiłując dostosować do sytuacji za wszelką cenę, aby być „nowomodnym inaczej”.

Potocznie tożsamość chrześcijańska, katolicka, rozumiana jest niejednokrotnie przede wszystkim jako utożsamienie się z grupą; identyfikacja jedynie na poziomie pewnych charakterystycznych zewnętrznych zachowań i odwoływania się do symboli. Istotniejsza jest przynależność nastawiona bardziej na szukanie akceptacji, niż tylko przyjęcie zobowiązań i kształtowanie całego życia na konkretnym systemie wartości³⁹.

Każdy relatywizm w tym względzie jest jednocześnie dyktaturą, ponieważ określa ukierunkowanie rozumu na prawdę jako nietolerancję⁴⁰. Kompas wskazuje na północ, nawet jeśli kapitan rozkazuje brać kurs na skały. Ponieważ prawda nie daje się wcisnąć w uchwyt doczesnego ducha, sceptycznie albo cynicznie rezygnujemy z poszukiwania prawdy. Prawda jednak nie daje się uchwycić, nie poddaje się twierdzeniom i uzurpacjom, lecz się odsłania.

Tożsamość a objawienie się Boga

W kontekście wiary chrześcijańskiej istotne jest Objawienie: „zgodnie z objawioną tajemnicą, dla dawnych wieków ukrytą, teraz jednak ujawnioną,

---

³⁷ Por. J. Ratzinger, *Raport o stanie wiary...*, s. 49. Zob. też: M. Brzozowski, *Prawa człowieka w świetle wypowiedzi papieża Jana Pawła II*, „Wiadomości Diecezjalne Lubelskie”, 12, 1980, nr 3 (39), s. 267–274.

³⁸ Por. tamże, s. 57. Zob. też: S. Chrobak, *Personalistyczny wymiar pedagogii Jana Pawła II*, w: *Wychowanie na rozdrożu. Personalistyczna filozofia wychowania*, red. F. Adamski, Kraków 1999, s. 195–208.

³⁹ Por. J. Nagórny, *Najważniejsze współczesne problemy moralne w świetle Katechizmu Kościoła Katolickiego*, w: *W co Kościół wierzy i z czego żyje. W 10. rocznicę opublikowania Katechizmu Kościoła Katolickiego, Kraków-Łagiewniki, 28 października 2003 r.*, red. T. Panuś, Kraków 2004.

⁴⁰ Por. S. Rosik, *Wezwania i wybory moralne. Refleksje teologicznomoralne*, Lublin 1992, s. 16–17. Zob. też: A. Robaczewski, *O cnotach i wychowaniu*, Lublin 1999, s. 80–85. Por. D. Wong, *Natural Moralities: A Defense of Pluralistic Relativism*, Oxford University Press, New York 2006.

a przez pisma prorockie na rozkaz odwiecznego Boga wszystkim narodom obwieszoną, dla skłonienia ich do posłuszeństwa wierze” (Rz 16, 25n). Doczesny duch człowieka posłuszenie poddaje się w wierze objawiającemu się Bogu. Bóg darowuje się nam jako prawda i życie. I dlatego człowiek nie gubi się w gąszczu zjawisk religijnych i kulturowych. Nie zatrzymuje się z konieczności przy niezintegrowanym fenomenalizmie, który wizjonerscy teozofowie obmyślili jako jednolitą religię. Religijne *esperanto* nie potrafi sprostać prawdzie, ponieważ redukuje religię do psychicznej i społecznej użyteczności. Kto wierzy w Chrystusa, dostrzega, że w Bożym Logosie, który w osobie Chrystusa obleczony jest w nasze ciało, jako *verbum incarnatum*, mieści się wszystko, co w religii, filozofii i kulturach „jest prawdziwe i święte” (Na 2) i wbrew wszelkim usterkom ludzkości jest odbiciem boskiego Logosu, skupionego w Jezusie Chrystusie i umieszczonego w świetle objawienia. W swej naturze człowieczej jest jedyną drogą człowieka do Boga i w Jego naturze boskiej jedyną drogą Boga do ludzi⁴¹.

Mając tego świadomość zdaniem ostatnich papieży Kościoła „dialog ze światem jest możliwy tylko przy pełnym zachowaniu tożsamości tegoż Kościoła. Jeżeli można, należy się «otworzyć na świat», ale pod warunkiem, że osiągnęło się własną tożsamość i że ma się coś do powiedzenia. Trwała tożsamość jest warunkiem owego «otwarcia»»⁴². Dlatego współcześni chrześcijanie powinni odnaleźć w sobie odwagę krytycznej oceny współczesnej kultury i zdolność stawiania oporu. Tożsamość i otwartość nie są ze sobą sprzeczne. Przeciwnie wyrazista tożsamość umożliwia otwartość. W kontekście inkultracji dopiero po powstaniu silnej tożsamości chrześcijańskiej w krajach misyjnych można podjąć ostrożne próby przejmowania w liturgii istniejących form⁴³. Kościół nie może stawać się zamkniętą grupą, ale musi pozostać zawsze otwarty, tzn. być odpowiedzialny za ogół, niosąc Ewangelię, wskazując społeczeństwu wartości moralne, oceniając prawo, kształtując sumienia⁴⁴. Ko-

⁴¹ Por. H. de Lubac, *Słowo Boga w historii człowieka: Objawienie Boże*, tłum. B. Czarnomska, Kraków: Wydawnictwa „M” oraz „Znak”, 1997, s. 116. Zob. też: A.A. Napiórkowski, *Jezus Chrystus objawiony i objawiający*, Kraków 2016, s. 40; L. Bouyer, *Ojciec niewidzialny. Drogi do tajemnicy Boga*, Kraków 1998, s. 213–214. Por. B. Altaner, A. Stuiber, *Patrologia. Życie, pisma i nauka Ojców Kościoła*, Warszawa 1990, s. 191.

⁴² J. Ratzinger, *Raport o stanie wiary...*, s. 32. Zob. też: *Jezus Chrystus jest odpowiedzią na pytania odnoszące się do życia i do historii. Do przedstawicieli żołnierzy włoskich*, 01.03.1979, w: Jan Paweł II, *Nauczanie papieskie*, t. 2, 1979, cz. 1, *Styczeń–czerwiec*, Poznań–Warszawa 1990, s. 203.

⁴³ Por. J. Ratzinger / Benedykt XVI, *Święto wiary...*, s. 79n. Zob. też. J. Ratzinger, *O powrót do tego, co istotne*, „W drodze”, 1993, nr 8, s. 26.

⁴⁴ Por. J. Ratzinger, *Bóg i świat...*, s. 408. Zob. też: *Zaufanie opiera się na prawdzie. Msza św. na hipodromie*, Wrocław 21.06.1983, w: Jan Paweł II, *Musicie od siebie wymagać*, Poznań 1984, s. 337.

ściół powinien naśladować Pana w miłości i pomocy potrzebującym⁴⁵. Tak rozumiany Kościół wciąż musi być otwarty na nowe formy życia kościelnego⁴⁶. Pojawiające się nowe ruchy odnowy w Kościele zapewniają radosne doświadczenie Bożej prawdy, wyrazistą tożsamość związaną z uznawaniem pierwszeństwa Boga, a ponadto tchną duchem rodzinności, pozwalają wierzącym poczuć się braćmi w Chrystusie⁴⁷.

W budowaniu tożsamości chrześcijańskiej wokół Kościoła z uwzględnieniem reguł pedagogicznych potrzebna jest wiara przemyślana i oświecona, która jednak nie stawia warunków i którą potrafimy się cieszyć. Kościół powinien zachować otwarcie na współczesność a równocześnie mieć jasno określoną tożsamość⁴⁸. Nie jest to więc tożsamość rozumiana fundamentalistycznie, radykalnie odrzucająca współczesną kulturę. Na tej płaszczyźnie warto ukazywać światu, że Kościół sprzeciwia się wielu współczesnym tendencjom nie ze względu na zbytnie tkwienie w przeszłości, ale dlatego, że „katolicyzm rzeczywiście niesie w sobie dziedzictwo wszystkich czasów i niesie w sobie także przyszłość, mimo że w obecnym momencie wydaje się płynąć raczej pod prąd”⁴⁹. Trzeba też ukazywać zdolności Kościoła do sprzeciwu jako wartości pozytywnej, wynikającej z *diachroniczności* Kościoła. Chrześcijanie tworzący Kościół są wezwani do obrony wiary, do zmagania się z sekularyzacją, do oddziaływania na świat polityki⁵⁰. Nie można też wykluczać zadawania pytania o to, w czym sekularyzacja może mieć rację, gdzie wiara powinna dostosować się do kształtów współczesności⁵¹. Wyrazista tożsamość nie oznacza braku pytań, stawiania problemów, pozostawiania otwartych kwestii. Troska o tożsamość chrześcijaństwa nie wyklucza prób porozumienia z islamem, tak by ży-

---

⁴⁵ Por. G. Bachanek, *Josepha Ratzingera nauka o Kościele*, Warszawa 2005, s. 191n.

⁴⁶ Por. J. Ratzinger / Benedykt XVI, *Nowe porywy ducha. Ruchy odnowy w Kościele*, Kielce 2006, s. 92.

⁴⁷ Por. tamże, s. 77n. Zob. też: Jan Paweł II, *Msza Święta – homilia*, Sopot 05.06.1999, w: Jan Paweł II, *Polska 1999. Przemówienia i Homilie*, s. 15n. Por. J. Ratzinger, *Kościół nie trzeba budować, trzeba nim żyć*, „W drodze” 1989, nr 2, s. 89.

⁴⁸ Por. J. Ratzinger / Benedykt XVI, *Nowe porywy ducha...*, s. 77n. Zob. też: J. Czajkowski, *Człowiek w nauce Jana Pawła II*, Rzym 1983.

⁴⁹ Tamże, s. 78. Zob. też: I. Dec, *Jana Pawła II wizja integralnej godności ludzkiej*, „Ateum Kapłańskie”, 84, 2000, z. 1, nr 545.

⁵⁰ Por. Jan Paweł II, *Wierzę w Boga Ojca Stworzyciela*, Watykan 1987, s. 35–103. Zob. też: Jan Paweł II, *Do uczestników sesji plenarnej Kongregacji Nauki Wiary (28 I 2000)*, „L'Osservatore Romano”, 2000, 21, s. 40 n.

⁵¹ Por. Benedykt XVI w rozmowie z Peterem Seewaldem, *Światłość świata...*, s. 68. Zob. też: T. Siudy, *Chrześcijańska tożsamość Europy według J. Ratzingera*, 13, 2008, s. 71–100.

jąc wielkością wiary i w żywy sposób przedstawiając ją, równocześnie rozumieć dziedzictwo innych⁵².

Trzeba też widzieć znaczenie chrześcijańskie tożsamości Europy wyrażającej się w szacunku do tego, co święte, w odkrywaniu oblicza Boga pełnego miłosierdzia dla słabych, w szacunku dla godności człowieka, mającym swoje źródło w Stwórcy. Gdy zdradzamy tę tożsamość, stajemy się niezdolni do pełnienia służby dla innych, do prawdziwego szacunku dla innych kultur⁵³. „Dla wielu kultur absolutny laicyzm, jaki rozpanoszył się na Zachodzie Europy, jest czymś głęboko obcym. Kultury te opierają się na przeświadczeniu, że świat z Bogiem nie ma przyszłości. Dlatego właśnie pluralizm kulturowy stanowi dla nas wezwanie, byśmy na nowo zagłębili się w swoim wnętrzu”⁵⁴. Warto też podkreślić, że związek między tożsamością chrześcijańską a zdolnością do dialogu religijnego i kulturowego jest istotnym elementem tego dialogu.

Dlaczego mówimy o tożsamości wokół Kościoła?

Budowanie tożsamości wokół Kościoła a pedagogika społeczna – to zagadnienia niezwykle ważne, posiadające istotne praktyczne implikacje. Osłabienie tej tożsamości wiąże się często z utratą wiernych. Kościół przede wszystkim jest Kościołem Chrystusa i prowadzi człowieka do tożsamości z Nim. Kościół nie jest narzędziem, którym uczniowie mogą dysponować w sposób dowolny, ale pochodzi od Boga i w swojej zasadniczej strukturze nie podlega ludzkiej władzy. Chrystus w sakramentach wciąż na nowo tworzy Kościół, jednoczy go, daje się ludziom. Sakrament sukcesji apostoelskiej gwarantuje tożsamość Kościoła i jego misji przez wieki. Jesteśmy wezwani do jedności z Maryją i świętymi, w których Kościół osiąga swoją doskonałość. Ze względu na nieidentyczność Kościoła i jego konkretnego przejawiania się w historii nie jest możliwe całkowite utożsamienie się człowieka z Kościołem danym nam empirycznie, w ziemskim wymiarze. Także ze względu na samego człowieka czymś naturalnym jest proces jego stopniowego dojrzewania ku głębszej tożsamości z Kościołem⁵⁵. Dopiero wyrazista tożsamość Kościoła z każdym pojedynczym

---

⁵² Por. Benedykt XVI w rozmowie z Peterem Seewaldem, *Światłość świata...*, s. 110n.

⁵³ Por. J. Ratzinger, *Europa. Jej podwaliny dzisiaj i jutro*, Kielce 2005, s. 31n. Zob. też: Jan Paweł II, *Spotkanie ze światem kultury w Teatrze Wielkim*, Warszawa, 08.06.1991, w: *Bogu dziękujecie, ducha nie gaście. Czwartą pielgrzymką do Ojczyzny 1–9 czerwca 1991*, Kraków 1991.

⁵⁴ Tamże, s. 32. Zob. też: I. Dec, *Podmiotowość osoby w ujęciu kardynała Karola Wojtyły (z filozoficznego zaplecza encyklik Jana Pawła II)*, „Colloquium Salutis”, 1983, 15, s. 153–172.

⁵⁵ Por. K. Wojtyła, *Podmiotowość i „to, co nieredukowalne” w człowieku*, w: tenże: *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*, Lublin 2000, s. 433–443.

człowiekiem umożliwia jego otwartość na życie w blasku świętości i prawdy, stając się zaczynem na nowe wciąż otwarte w Bogu jutro⁵⁶.

Domykając niniejszą refleksję trzeba powiedzieć, że budowanie tożsamości wokół Kościoła odniesie swój upragniony skutek, jeśli my wszyscy dołożymy wszelkich starań, by zbliżyć się do ideału Boga i Jego ukonstytuowanego w Chrystusie – Kościoła⁵⁷.

A wtedy – jak to w języku lirycznym napisałem – nasze życie będzie pogodne, twórcze i wesołe. Połączone z płomieniem nieugiętej woli, dosięgającej wieczystej jedności w duszy. Będziemy mieli wtedy odwagę w miłości bratniej żyć. W której jest światłość, urok i blask. Powszechny bezkres wszechbytów nieskończonych i wieczność. Przestrzeń wieczna w łaskach boskich niezmierną. Najświętszy, wieczny, jedyny, wszechpotężny Bóg, po wsze czasy błogosławiony. Trzeba przeto dołożyć wszelkich starań, by drogą Chrystusa iść i w chwale Nieba na zawsze – być. W kwiecie niebiańskiej rosy, wśród róż duchowych na szczycie rajskiej wieży. W otwartym niebie, wśród niebiańskich zórz. W słońcu jasnocytrynowym, które z wolna się wyłania sponad aksamitnych chmur. W uśmiechu aniołów na bezchmurnym niebie, kredkami malowanym. W niebie utęsknionym, wyśnionym, wyczekiwany i wymarzony. W bezkresie szczęścia białych obłoków. W zachwycającej radości wplecionej w muzykę gwiezdnych sfer, mgławic, galaktyk i słońc rumianych. W których cisza białej nici otulonej aksamitem w szczeliny złotej – lśni. Spowitej falami jezior wielorakich, rozlicznych i mozaikowych. I wzgórz zielonych szeroko w jasności chwały rozprzestrzenionych, gdzie znajdują się otwarte przestrzenie, bujnie rosnące trawy, przepiękna muzyka, tętniąca rytmem życia niedoścignionym. Wtedy i ty obudzisz w sobie całe to piękno, będziesz dobrym dla ludzi człowiekiem i tam w chwale Nieba na zawsze z aniołami i świętymi, będziesz żył.

Bibliografia

- Aldazabal E. (1980). *Congregatio generalis CXLII (5.10.1965)*, w: *Acta Synodalia Sacrosancti Concilii Oecumenici Vaticani II*, vol. IV, pars III, Typis Polyglottis Vaticanis, s. 387–390.
- Altaner B., Stuiber A. (1990). *Patrologia. Życie, pisma i nauka Ojców Kościoła*. Warszawa.
- Bachanek G. (2005). *Joseph Ratzinger nauka o Kościele*. Warszawa.

---

⁵⁶ Por. Jan Paweł II, *Przekroczyć próg nadziei*, Lublin 1994, s. 147. Zob. też: Jan Paweł II – *Europa zjednoczona w Chrystusie*. *Antologia*, Kraków 2002.

⁵⁷ Por. S. Wielgus, Kościół Katolicki dziś. Zagrożenia, ich przyczyny oraz drogi wyjścia, „Nasz Dziennik”, nr 267, 16–17 listopada 2002 r., s. 11. Zob. też: Jan Paweł II, *Bóg mówi po to, aby Go słuchano*, „L'Osservatore Romano”, 11, 1988, nr 5 (102). Por. J. B. Lotz, *Bóg we współczesnym świecie*, Kraków 1992, s. 5–6.

- Balthasar H. U. von (1951), *Karl Barth, Darstellung und Deutung seiner Theologie*. Olten, s. 79–94.
- Barth K. (1956). Die Menschlichkeit Gottes. Vortrag. *Theologische Studien*, 48, s. 10.
- Bartnik C. S. (1983). Osoba i Kościół według kard. K. Wojtyły. *Colloquium Salutis*, 15, s. 83–99.
- Bartnik C. S. (1979). Personalizm teologiczny według Kardynała Karola Wojtyły. *Zeszyty Naukowe KUL*, 22, 1–3 (85–87), s. 53–54.
- Bell D. (1976). *The Corning of Post-industrial Society*, Harmondsworth.
- Benedykt XVI / J. Ratzinger (2007). *Kirchliche Bewegungen und neue Gemeinschaften. Unterscheidungen und Kriterien*. München–Zürich–Wien.
- Benedykt XVI / J. Ratzinger (2009). *Formalne zasady chrześcijaństwa. Szkice do teologii fundamentalnej*. Poznań, s. 340.
- Benedykt XVI w rozmowie z Peterem Seewaldem (2011). *Światłość świata. Papież, Kościół i znaki czasu*. Kraków.
- Bertone T. (2013). La dognita umana unico fondamento dei diritti dell'uomo. W: tenże, *La Diplomazia Pontificia in un mondo globalizzato, a cura di V. Buonomo*. Città del Vaticano, s. 241–279.
- Borutka T. (1994). *Nauczanie społeczne papieża Jana Pawła II*. Kraków.
- Bouyer L. (1998). *Ojciec niewidzialny. Drogi do tajemnicy Boga*, Kraków, s. 213–214.
- Brzozowski M. (1980). Prawa człowieka w świetle wypowiedzi papieża Jana Pawła II. *Wiadomości Diecezjalne Lubelskiej*, 12, 3 (39), 267–274.
- Buttiglione R. (1993). Dar ciała darem osoby. Autonomia sumienia wobec autonomii prawdy. Uwagi dotyczące wybranych aspektów współczesnego sporu o encyklikę „*Humanae vitae*”. W: Jan Paweł II, *Mężczyznę i niewiastę stworzył ich. Chrystus odwołuje się do zmarłych*, Lublin, 113–174.
- Chrobak S. (1999). Personalistyczny wymiar pedagogii Jana Pawła II. W: F. Adamski (red.). *Wychowanie na rozdrożu. Personalistyczna filozofia wychowania*. Kraków, s. 195–208.
- Czajkowski J. (1983). *Człowiek w nauce Jana Pawła II*. Rzym.
- Dec I. (1983). Podmiotowość osoby w ujęciu kardynała Karola Wojtyły (z filozoficznego zaplecza encyklik Jana Pawła II). *Colloquium Salutis*, 15, 153–172.
- Dec I. (2000). Jana Pawła II wizja integralnej godności ludzkiej. *Ateneum Kapłańskie*, 84, 1, 545.
- Ebertz M. N. (2014). Erosion der (katholischen) Kirche. Altes flicken oder neues wagen? W: P. Becker, U. Diewald. *Die Zukunft von Religion und Kirche in Deutschland*. Freiburg im Breisgau.
- Florin Ch. (2014). Die Herrschaft des Keim – wie die katholische Kirche spricht. W: P. Becker, U. Diewald, *Die Zukunft von Religion und Kirche in Deutschland*. Freiburg im Breisgau.
- Gestrich Ch. (1977). *Neuzeitliches Denken und Spaltung der dialektischen Theologie. Zur Frage der natürlichen Theologie*, Tübingen.
- Golka M. (1999). *Cywilizacja. Europa. Globalizacja*, Poznań.
- Habermas J. (1987). Modernizm – niedopełniony projekt. Tłum. A. Sobota. *Odra*, 7–8.
- Jameson F. (1991). *Postmodernism, or the Cultural Logics of Late Capitalism*. London.
- Jan Paweł II (4.03.1979). *Redemptor Hominis*.
- Jan Paweł II (1987). *Wierzę w Boga Ojca Stworzyciela*, Watykan.
- Jan Paweł II (1988). Bóg mówi po to, aby Go słuchano. *L'Osservatore Romano*, 9, 5 (102).
- Jan Paweł II (30.12.1988). Posynodalna Adhortacja Apostolska *Christifideles Laici*. O powołaniu i misji świeckich w Kościele i w świecie.
- Jan Paweł II (1991). Spotkanie ze światem kultury w Teatrze Wielkim, Warszawa, 08.06.1991. W: *Bogu dziękujcie, ducha nie gaście. Czwarta pielgrzymka do Ojczyzny 1–9 czerwca 1991*. Kraków.
- Jan Paweł II (1994). *Przekroczyć próg nadziei*. Lublin.

- Jan Paweł II (1995). Encyklika *Evangelium vitae*, Rzym.
- Jan Paweł II. Msza Święta – homilia, Sopot 05.06.1999. W: Jan Paweł II, *Polska 1999. Przemówienia i Homilie*.
- Jan Paweł II (2000). Do uczestników sesji plenarnej Kongregacji Nauki Wiary (28 I 2000). *L'Observatore Romano*, 21.
- Jan Paweł II (2002). *Europa zjednoczona w Chrystusie. Antologia*. Kraków.
- Jencks Ch. (1993). *The Emergent Rules*. W: T. Docherty (red.). *Postmodernism, A Reader*. New York.
- Jungmann J. A. (1956). *Des lois de la celebration liturgique*. Paris.
- Jüngel E. (1976). *Gottes Sein ist im Werden. Verantwortliche Rede vom Sein Gottes bei Karl Barth*, Tübingen.
- Kalinowski J. (1973–1974). Metafizyka i fenomenologia osoby ludzkiej. Pytania wywołane przez „Osobę i czyn”. *Analecta Cracoviensia*, 5–6, 63–71.
- Kaufmann F.-X. (1979). *Kirche begreifen. Analysen und Thesen zur gesellschaftlichen Verfassung des Christentums*, Freiburg.
- Kongregacja Nauki Wiary (1993). *List do Biskupów Kościoła katolickiego o niektórych aspektach Kościoła pojętego jako komunია Communionis notio* (28 maja 1992), 4: AAS 85 (1993), 839–840.
- Konstytucja o liturgii świętej „*Sacrosanctum concilium*”, 4 grudnia 1963.
- Krucina J. (1972). *Dobro wspólne. Teoria i jej zastosowanie*. Wrocław.
- Krukowski J. (1985). Autonomia i niezależność Kościoła i wspólnoty politycznej. *Kościół i Prawo*, 4.
- Lotz J. B. (1992). *Bóg we współczesnym świecie*, Kraków.
- Lubac H. de (1997). *Słowo Boga w historii człowieka: Objawienie Boże*. Tłum. B. Czarnomska. Kraków.
- Marx R. (2014). Religion und Kirche heute – ist die Zukunft schon vergangen? W: P. Becker, U. Diewald. *Die Zukunft von Religion und Kirche in Deutschland*, Freiburg im Breisgau.
- Mazurek F. J. (1999). *Personalistyczno-integralne ujęcie katolickiej nauki społecznej w eksplikacji Stefana Kardynała Wyszyńskiego*, Lublin.
- Mikat P. (1968). Kirche und Staat, „Sacramentum mundi”. *Theologisches Lexikon für die Praxis*, 2.
- Mussner F. (1985). Chrześcijańska tożsamość w świetle Nowego Testamentu. *Communio*, 5.
- Nagórny J. (2004). Najważniejsze współczesne problemy moralne w świetle Katechizmu Kościoła Katolickiego. W: T. Panuś (red.). *W co Kościół wierzy i z czego żyje. W 10. rocznicę opublikowania Katechizmu Kościoła Katolickiego*, Kraków-Łagiewniki, 28 października 2003 r., Kraków.
- Napiórkowski A. A. (2016). *Jezus Chrystus objawiony i objawiający*, Kraków.
- Nichols A. (2006). *Mysł Benedykta XVI. Wprowadzenie do myśli teologicznej Josepha Ratzingera*, Kraków.
- Perzyński A. (2004). Tożsamość i przynależność. Rozważania w oparciu o historię Abrahama. W: L. Balter (red.). *Osoba we wspólnocie. Kościół Chrystusowy*. Poznań.
- Pannenberg W. (1986). *Dialektische Theologie*. W: W. Werbeck (red.). *Die Religion in Geschichte und Gegenwart. Handwörterbuch für Theologie und Religionswissenschaft*, Bd. 2, Tübingen. Kol. 168–169.
- Policarpo J. (1985). Tożsamość chrześcijańska. *Communio*, 5.
- Ratzinger J. (1973). *Dogma und Verkündigung*, München–Freiburg.
- Ratzinger J. (1984). Zaufanie opiera się na prawdzie. Msza św. na hipodromie. Wrocław 21.06.1983. W: Jan Paweł II. *Musicie od siebie wymagać*. Poznań.

- Ratzinger J. (1989). Kościoła nie trzeba budować, trzeba nim żyć. W *Drodze*, 2.
- Ratzinger J. (1990). Jezus Chrystus jest odpowiedzią na pytania odnoszące się do życia i do historii. Do przedstawicieli żołnierzy włoskich, 01.03.1979. W: Jan Paweł II. *Nauczanie papieskie*, t. 2: 1979, cz. 1: *Styczeń–czerwiec*. Poznań–Warszawa 1990.
- Ratzinger J. (1990). *Kościół – ekumenizm – polityka*, Poznań–Warszawa.
- Ratzinger J. (1993). *Kościół wspólnotą*. Lublin.
- Ratzinger J. (1993). O powrót do tego, co istotne. W *Drodze*, 8.
- Ratzinger J. (2001). *Bóg i świat. Wiara i życie w dzisiejszych czasach*. Kraków.
- Ratzinger J. (2001). *Czas przemian w Europie. Miejsce Kościoła i świata*, Kraków.
- Ratzinger J. (2001). *Droga paschalna*, Kraków.
- Ratzinger J. (2002). *Duch liturgii*, Poznań.
- Ratzinger J. (2005). *Europa. Jej podwaliny dzisiaj i jutro*. Kielce.
- Ratzinger J. (2005). *Sól ziemi. Chrześcijaństwo i Kościół katolicki na przełomie tysiącleci*. Kraków.
- Ratzinger J. (2013). Utożsamianie się z Kościołem. W: tenże, *Kościół – znak wśród narodów. Piśma eklezjologiczne i ekumeniczne* (Opera omnia, t. VIII/1). Lublin.
- Ratzinger J. / Benedykt XVI (2006). *Święto wiary. O teologii mszy świętej*. Kraków.
- Ratzinger J. / Benedykt XVI (2006). *Nowe porywy ducha. Ruchy odnowy w Kościele*. Kielce.
- Robaczewski A. (1999). *O cnotach i wychowaniu*. Lublin.
- Rose M. (1992). *The Post-modern and the Post-industrial*. Cambridge.
- Rosik S. (1992). *Wezwania i wybory moralne. Refleksje teologicznomoralne*, Lublin.
- Schaff A. (1999). *Alienacja jako zjawisko społeczne*. Warszawa.
- Siudy T. (2008). Chrześcijańska tożsamość Europy według J. Ratzingera, *StKK*, 13.
- Smolka Z. (2001). Tożsamość Kościoła na tle procesu budowy nowoczesnych społeczeństw europejskich. *Roczniki Teologiczne*, 48, 2, 109–119.
- Sobór Watykański II, konst. *Lumen gentium*. Rzym, 11 listopada 1964 r.
- Szahaj A. (1990). *Krytyka, emancypacja, dialog. Jürgen Habermas w poszukiwaniu nowego paradygmatu teorii krytycznej*. Rozdz. 2. Warszawa.
- Ślipko T. (1973). Ateizm a etyka. *Ateneum Kapłańskie*, 80, 2.
- Ślipko T. (1978). Moralność a dialog humanizmów. W: B. Bejze (red.). *W kierunku chrześcijańskiej kultury*. Warszawa.
- Ślipko T. (1986). Marksistowska doktryna moralna w współczesnej rzeczywistości polskiej. Cz. I: Teoria moralności socjalistycznej w podręczniku „Etyka”. *Studia Philosophiae Christianae*, 21, 2, 129–144. Cz. II: *Teoria moralności socjalistycznej w publikacjach lat 1974–1984*, 22, 1.
- Ślipko T. (1997). Niemarksistowska filozofia w postkomunistycznym świecie. *Zeszyty Naukowe KUL*, 40, 3–4, 133–153.
- Thijsen P. (1964). L'Esprit de la liturgie. *Rev. Eccl. de Liège*, 4, 196–197.
- Vagaggini C. (1959). *Initiation théologique a la liturgie*. T. 1. Paris.
- Vandenbroucke F. (1956). *Initiation Liturgique*, Paris.
- Wielgus S. (2002). Kościół Katolicki dziś. Zagrożenia, ich przyczyny oraz drogi wyjścia. *Nasz Dziennik*, 267, 16–17 listopada 2002.
- Wojtyła K. (2000). Podmiotowość i „to, co nieredukowalne” w człowieku. W: tenże: *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*. Lublin.
- Wong D. (2006). *Natural Moralities: A Defense of Pluralistic Relativism*. New York.
- Załęski P. S. (2012). *Neoliberalizm i społeczeństwo obywatelskie*. Toruń.